The Journal of Academic Social Science Studies

JASSS

International Journal of Social Science
Doi number:http://dx.doi.org/10.9761/JASSS2863
Number: 33 , p. 135-145, Spring I 2015

CEM SULTAN'IN CEMŞÎD Ü HURŞÎD MESNEVİSİ'NDE 'KAHRAMANIN SONSUZ YOLCULUĞU'

ENDLESS JOURNEY OF THE HERO IN THE 'CEMŞID U HURŞID' OF CEM SULTAN

Yrd. Doç. Dr. Ahmet DOĞAN
Ahi Evran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Özet

Farklı medeniyet havzalarında, insanoğlunun fıtri anlatma ihtiyacının bir tezahürü olarak vücut bulan masal, hikâye, mesnevi gibi anlatıların zahirde arz ettiği çeşitliliğe rağmen özde büyük bir benzerlik sergilediği görülür. Özellikle halletmesi gereken pek çok müşkülü bulunan bir kahramanın tehlikelerle dolu macerasını işleyen anlatılarda, sembollerin arkasına gizlenmiş müşterek bir lisanın varlığı dikkat çeker. Bu müşterek lisana göre kahramanın sonsuz bir çeşitlilikle dikkatlere sunulan macerası, 'ayrılış-erginlenme-dönüş' şeklinde, bir çevrim dâhilinde yinelenir. Oldukça farklı şekillerle fakat aynı anlam katmanları içerisinde sürekli yinelenmesinden dolayı 'kahramanın sonsuz yolculuğu' olarak da nitelendirilen bu macerada içsel yahut dışsal nedenlerle kendisine yöneltilen çağrıya olumlu cevap veren kahraman, kendini gerçekleştirmek üzere bilinen dünyasından uzaklaşarak olağanüstü güçlerle mücadele edeceği, tehlikelerle dolu bir mekâna adım atar. Bu gizemli mekânda yaşadığı tecrübelerle olgunlaşan kahraman, elde ettiği simgesel ödülle yeniden ayrıldığı mekâna döner. İnsanlığın ortak değerlerini bünyesinde toplayan kahramanın, 'kahramanlık mitosu' olarak ifade edilen 'ayrılış-erginlenme-dönüş' şeklindeki sonsuz yolculuğunun mitlerde masallarda destanlarda olduğu gibi mesnevilerde de yinelendiğini görmek mümkündür. Bu makalede Cem Sultan tarafından nazma çekilen Cemşîd ü Hurşîd Mesnevisi'nin kahramanı olan Cemşîd'in macerası kahramanın sonsuz yolculuğu bağlamında çözümlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cem Sultan, Cemşîd ü Hurşîd, Kahramanın Sonsuz Yolculuğu

Abstract

In different platforms, though tale, story and mesnevi formed of a manifestation of the needing to tell of humankind apperantly presents diversity, it is seen to exhibit a great similarity in essence. Especially, in the narratives about a hero has adventure fraughted with dangers and many troublesome to solve out draws attention to the presence of a common language hidden behind symbols. According to this common language, hero's adventure offered to attentions as an endless kind is repeated within a cycle of seperation, pubescencing, turning. As it is constantly repeated in different ways but still in the same layers of meaning, the hero, who gives positive response to the calls directed to him either internal or external reasons in this adventure also known as 'hero's endless journey', takes a step from the familiar world to the one where he would struggle with extraordinary power in a place full of dangers in order to fulfill his self realization. The hero, who is developed by his experiences in this mysterios place, turns back with a symbolical reward. It is possible to read the infinite journey of the hero, who has the common values of humanity, in the Mathnawi as in the myths, fairy tales and epic tales,

referring to the cycle of 'seperation, pubescencing, turning', also known as 'heroic myth'. In the article, Cemşîd who is the hero of 'Cemşîd ü Hurşîd' transformed to poetry by Cem Sultan and his adventure was been tried to solved.
Key Words: Cem Sultan, Cemşid ü Hurşid, Endless Journey of the Hero

Giriş

Varlık sahnesinde bir yolcu olarak rol alan insanın, 'gelimli gidimli' dünyasındaki yolculuğunun ve bu yolculuk esnasında pek çok zahmete göğüs gererek varlığının anlamını idrak etme çabasının, farklı kültürlerin hamulesi olan birçok anlatıda sonsuz bir çeşitlilikle fakat aynı anlam katmanları içerisinde, sürekli olarak yinelendiği görülür. İnsanın oluş macerasının metaforik bir boyutta işlendiği bu anlatılardaki müşterekliği Jung, yitik cennetindeki mutlak dinginliğe özlem duyan insanlığın, kolektif bilinçdışının yansıması şeklinde izah eder ve bu bağlamda mitik simgeleri ortak bilinçdışının kendisine özgü bir dili (Gökeri 1979: 184) olarak yorumlar. Kadim zamanlardan kalma tanrısal hikâyeler olan ve insanlığın gelişim evresinde, bir dönem onların yaşam biçimlerini etkileyen mitler, sonraki dönemlerde de farklı anlatılar içerisine gizlenmiş bir hâlde varlıklarını sürekli devam ettirirler. Değişik kültürler ve düşünce sistemleri içerisinde çeşitli renklerde kendisini gösteren ve bu bağlamda evrensel bir özellik taşıyan mit, 'tükenmek bilmeyen evrensel gücün, insanoğlunun kültürel ürünlerine aktığı bir kanal gibidir'. Bu nedenle mitos eleştirmenleri, edebî eserlerin özüne varmak için, onların içine kaynaşmış mitosları araştırmanın ve onları yaratan evrensel hayal gücünü anlamaya çalışmanın gerekliliği üzerinde birleşirler (Gökeri 1979: 33,184). İnsanın varoluş mücadelesini ve kendini gerçekleştirme isteğini kolektif bilinçdışının aynası olarak yansıtan mitler, kahramanın tehlikelerle dolu macerasından hareketle (Campbell 2000: 410) varoluş amacını idrak edebilmenin yol haritasını çizerler. İnsan ruhunun naif ve çarpıtılmamış bir ürünü olan masallarda (Jung 2003: 107) da sembolik bir dille aynı şeylerin anlatıldığını söylemek mümkündür. Masallarda kullanılan sembolik dilin gerisinde evrensel bir hakikatin dikkatlere sunulduğu gerçeğini Mevlana: "Ey kardeş! Hikâye, masal bir ölçeğe benzer; mana ise içindeki buğdaydır. Akıllı kişi mana buğdayını alır, ölçeğe bakmaz" (2000: C. II, 3630-3631) sözleriyle ifade eder.

İnsanın kozmik yazgısının sembolik bir boyutta tekrarlandığı (Eliade 1994: 36) masal ve destan gibi yoğun mitik unsurları bünyesinde barındıran anlatıların, yüzeysel farklılıklarının arkasında evrensel çıkarımları olan gizil anlamlar taşıması, "mitlerin" insanlığın ortak hafızası olarak değer kazanmasına sebep olmuştur. Hakikatin farklı toplumların ihtiyaçlarına uydurulması zorunluluğu ile (Livingston 1998: 30) çeşitlenen bu anlatılardaki ortak sembolik yapıyı Campbell, kahramanlık mitosu (the hero-myth) olarak (2000: 41) isimlendirir. Kahramanın "ayrılış-erginlenme-dönüş" şeklinde ortaya çıkan mitolojik macerasının standart yolu, geçiş ayinlerinde sunulan formülün büyütülmüş hâlidir. Oldukça farklı şekillerle sürekli yinelenmesinden dolayı 'kahramanın sonsuz yolculuğu' olarak nitelendirilen bu macerada "kahraman, olağan dünyadan çıkıp doğaüstü tuhaflıklar bölgesine doğru ilerler, burada masalsı güçlerle karşılaşılır ve kesin bir zafer kazanarak bu gizemli maceradan benzerleri üzerinde üstünlük sağlayan bir güçle geri döner" (Campbell 2000: 42). Kahramanın, bir çevrim dâhilinde -"serüvene çağrı, ayrılış-erginlenme-dönüş" şeklinde- gerçekleşen bu sonsuz yolculuğunu, masallarda olduğu gibi (Propp 2001: 141) mesnevilerde de (Ünver 1986: 451-454) görmek mümkündür.

Cemşîd ü Hurşîd mesnevisinin başkişisi Cemşîd'in macerası da "kahramanın 'bazı bölümlerinin genişletilmesi ve daraltılması mümkün olan' (Campbell 2000: 280) sonsuz yolculuğu" bağlamında gerçekleşir. Çin padişahı Fağfur'un tek oğlu olan Cemşîd, rüyasında oldukça güzel bir kız görerek ona âşık olur. Mihrâb isimli bir nakkaşın yardımıyla gördüğü

güzelin Rum Kayseri'nin kızı Hurşîd olduğunu öğrenen Cemşîd, Mihrâb'ı da yanına alarak Hurşîd'i elde etmek üzere Rum ülkesine doğru tehlikeli bir yolculuğa çıkar. Yolda ve Rum ülkesinde pek çok güçlükle mücadelede eden Cemşîd, karşısına çıkan bütün engelleri Mihrâb'ın da yardımıyla bir bir aşarak nihayet Hurşîd'e kavuşur. Hurşîd ile evlenen Cemşîd on yıllık bir maceranın ardından eşi ve mahiyeti ile birlikte Çin'e geri dönerek babasının tahtına geçer. Cemşîd'i "ayrılış-erginlenme-dönüş" şeklinde cereyan eden bu maceraya sürükleyen müessir güç aşk olduğundan Cemşîd, âşık-kahraman olarak kendini gerçekleştirir.

Maceraya Çağrı ve Ayrılış

Mesnevide âşık-kahraman kimliği ile kendini gerçekleştirecek olan Cemşîd, mitolojik yolculuğundaki tüm kahramanlar gibi daha çocukluğundan itibaren ileride yaşayacağı macerada karşılaşacağı olağanüstülüklerle mücadele edecek bir şekilde yetiştirilir (Campbell 2000: 356). Cemşîd, Çin'de güçlü zengin, cömert ve adil bir sultan olarak hüküm süren Fağfur'un oğludur. Babasının sahip olduğu imkânlar dolayısıyla zengin ve gösterişli bir dünyaya gözlerini açan ve etkileyici bir güzelliğe sahip olan Cemşîd, büyük bir ihtimamla büyütülür. İlim sahibi, cömert ve adil bir genç olarak temeyyüz eden Cemşîd, ahlaki ve ilmi hususlarda olduğu kadar, kazandığı savaş hünerleriyle de herkesi cezbeder:

Kaçan kim eline alsaydı şemşîr
Turımazdı anun hamlesine şîr (1167)[1]

Kaçan kim eline alsaydı nîze
'Adû kalbi olurdı rîze rîze (1168)

Kılıcı korhusından rûy-ı gerdûn
Olupdurdı kamu çepçevre pür-hûn (1171)

Macerası esnasında karşılaşacağı zorluklarla mücadele edebilecek bir olgunluk seviyesine ulaşan kahramanı macera ülkesine sürükleyen çağrı, içten gelen bir dürtü, içinde bulunduğu topluma musallat olan büyük bir belanın defi, benliğin simgesi olan bir şahıs ya da nesneye karşı duyduğu arzu, aşk gibi oldukça farklı şekillerde zuhur edebilir (Campbell 2000: 73). Cemşîd'i maceraya götüren süreç ise rüyasında gördüğü güzel bir kıza âşık olmasıyla başlar. Maceraya çağrı, benliğin uyanması denilen şeyi belirttiğinden (Campbell 2000: 65) Cemşîd'in rüyası da benliğe yapılan çağrı (Cansever 1985: 106) olarak vuku bulur. Eğlenceye, sohbete ve içkiye düşkün olan Cemşîd, bir gün kendisi için düzenlenen bahçesinde içkiyi fazlaca kaçırarak cenneti andıran bu güzel mekânda sızar ve uykusunda aynı güzellikte başka bir mekâna gözlerini açar. Cemşîd bu rüya mekânında eşsiz güzellikte bir kız görerek ona âşık olur:

Çün oldı şâhzâde şerhoş-ı 'ışk
Hemân-dem yakdı cânın âteş-i 'ışk (1229)

Şu resme kâr kıldı ana sevdâ
Gözi yaşı hemân-dem oldı deryâ (1230)

Diline düşdi çün 'ışk ıztırâbı
Uyandı gözlerinden gitdi h'âbı (1232)

---

[1] Cemşîd ü Hurşîd Mesnevi'sinden yapılan alıntılar parantez içindeki beyit numaraları ile: "Meriç, Münevver Okur (1997), Cem Sultan Cemşîd ü Hurşîd: İnceleme-Metin, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara" isimli çalışmadan alınmıştır.

Cemşîd'i, benliğin henüz hiçbir şeyden haberinin olmadığı mutlu ancak bilinçsiz yaşamından uyandırarak farkındalığına yönlendiren aşk, aynı zamanda onu değiştirip dönüştürecek olan müessir bir güçtür (Spiegelman 1997: 30). Yaşamın var edici gücü olan aşk, insanı dünyanın her türlü kısıtlayıcı bağından kurtararak evrenin ritmine katar ve ona kendi sonsuzluğunu keşfetme imkânı sunar (Korkmaz 2008: 139). Gönlüne düşen aşktan sonra Cemşîd'in hayatında hiçbir şey eskisi gibi olmaz. Yaşamı olağan seyrinden çıkan Cemşîd, bahçesindeki gül, lale, menekşe, servi ile dertleşerek tabiatın dinginliğinde huzur bulmayı dener. Kahramanın çağrıya kapılmasının ardından eskiye dair tüm heyecanlar ve duygusal kalıplar artık uygunsuzdur (Campbell 2000: 66). Cemşîd'in (u)mutsuz bir şekilde herkesten uzaklaşarak kendi içine kapanması, dışardan içeriye çekilmesiyle ilk kopuş gerçekleşmiş olur:

Girüben halvete bağladı kapu
Kimesneye dahı göstermedi rû (1331)

Kovar-ıdı kapudan hem-demini
Getürmezdi katına mahremini (1332)

Babası onun bu onulmaz hâline derman olabilmek ümidiyle ülkesinin bütün güzellerini toplar ancak oğlunun rüyasında gördüğü kız bulunmaz. Cemşîd'in rüyasında gördüğü kızın kimliği, bir tacir olarak dünyanın dört bir tarafını gezen ve aynı zamanda bir nakkaş olarak bu yerlerde gördüğü olağanüstü güzelleri resmeden Mihrâb'ın yardımıyla netleşir. Mihrâb, güzelliğini anlatmakla bitiremediği Rum Kayseri'nin kızı Hurşîd'in resmini Cemşîd'e gösterdiğinde Cemşîd, kendisini aşka düşüren güzelin Hurşîd oluğunu anlar ve Mihrâb'dan kendisini ona götürmesini ister. Ancak bu istek, "benliğin iç benlikle iletişimini başlatıp akışına yardımcı olan yüce birey" (Gökeri 1979: 76) konumundaki Mihrâb tarafından hemen kabul edilmez. Mihrâb, yolun tehlikelerinden bahsederek kahramanın arzu nesnesine ulaşma hususundaki samimiyetini sınar (Campbell 2000: 74). Cemşîd bu yola çıkmakta ısrarcı davranarak ilk sınavını başarıyla verir ve bunun üzerine Mihrâb, babasından izin almaları hâlinde yola çıkabileceklerini söyler:

Denerdüm ben seni iy şâhzâde
Ki 'ışk içinde midür ya kabâda (1488)

Gerekdür şimdi kasd-ı râh idelüm
Velî fağfuru da âgâh idelüm (1491)

Baba mutlak bir otoritenin temsilcisi konumundadır ve onay vermediği sürece kahramanın bu tehlikeli yolculuğa çıkması mümkün değildir. Cemşîd, yüce ana arketipinin şefkatli ve koruyucu yanını simgeleyen annesinin (Gökeri 1979: 114) yardımıyla babasını ikna etmeyi başarır ve Rum ülkesine uzanan tehlikelerle dolu bir yola adım atar.

Sınavlar Yolundan Rum Ülkesi: Erginlenme

Mitolojik yolculuğun ilk evresi olan 'ayrılış', kahramanın ruhsal yaşam gücünün ortam değiştirmesidir. Kahramanın, macerasının sonraki aşamalarında yaşam enerjisini harcayacağı (Gökeri 1979: 63) bu farklı boyut; uzak bir ülke, bir orman, yerin altında ya da göğün üstünde bir krallık, gizli bir ada, sisli bir dağ tepesi yahut derin bir düş hâli gibi farklı biçimlerde sunulabilir (Campbell 2000: 72). Kahramanın bilinen dünyasının sınırları dışında olan ve içerisinde pek çok meçhulü barındıran özellikleriyle müştereklik arz eden bu mekânlar, yeni yaşam imkânlarının tohumlarını içinde bulunduran (Fordham 2004: 23) bilinçdışı alanın sembolik yansımalarıdır (Gökeri 1979: 64). Orman, su, karanlıklar ülkesi, mağara vb. farklı simgelerle ifade edilebilen bu bilinçdışı (Jung 2003: 92) sahaya giren kahraman, burada pek çok simgesel figürle karşılaşıp onlarla yüzleşmek suretiyle kendini gerçekleştir.

Gerçeğe ulaşmak için takip edilmesi gereken yol, her zaman engellerle dolu olduğundan (Eliade 1992: 81) arzu nesnesine giden yolda kahraman, kolayca alt edilemeyen bir dizi değişik zorlukla karşılaşmak ve onları aşmak zorundadır (Campbell 2000: 118). Bu bağlamda Cemşîd'in, Rum ülkesine giden, biri uzun ama güvenli, diğeri kısa ama tehlikeli olan iki yoldan Mihrâb'ın uyarılara rağmen tehlikeli olanını seçerek sonsuz yolculuğundaki kahramanın kaderine ortak olduğu görülür:

Çü râh-ı 'ışka şeh virmişdi cânı
İkinci yola döndürdi 'inânı (1604)

Bu yoldan geçmemişdür hîç bir kes
Hümâ ugramadı konmadı herkes (1608)

Macera ülkesine doğru tehlikeli bir yolculuğu göze alan kahraman, kaderinin ona rehber ve yardımcı olan kişileştirmeleriyle birlikte, aşırı güç bölgesinin girişindeki "eşik muhafızı"na gelinceye dek ilerler (Campbell 2010: 94). Farklı anlatılarda oldukça değişik biçimlerde görülebilen eşik muhafızı, Cemşîd'in karşısına bir güzel peri kızı olarak çıkar. Perilere sultan olan Hûrzâd isimli bu güzel, Cemşîd'e âşık olur ancak onun canını tehlikeye atacak kadar çok sevdiği bir yârinin olduğunu öğrenince Cemşîd'le kardeş olmayı ister ve olur. "Macera her zaman ve her yerde bilinenin örtüsünün ötesinde, bilinmeyene bir geçittir; sınırda bekleyen güçler tehlikelidir, onlarla iş yapmak risklidir; yine de ustalıklı ve cesaretli biri karşısında tehlike silinir" (Campbell 2000: 99). Kahramanla kardeş olan Hûrzâd, yolculuğun tehlikelerinden haberdar ettiği Cemşîd'e, ihtiyacı olduğu zaman yakmasını tembih ederek saçından üç tel ve iki gevher vermek suretiyle yardım eder. Hûrzâd, mitolojik yolculuğundaki kahramanın "can veren, bolluk veren, mahveden, öldüren, ana, sevgili, düşman, eğitici, işveli, hilekâr, acımasız, şefkatli" gibi oldukça farklı yüzlerle karşısına çıkabilen yüce ana (Gökeri 1979: 114) arketipinin olumlanan yüzünü yansıtır.

Saçı kılından üç kıl iki gevher
Virüp şâha didi kim iy birâder (1713)

Kaçan kim hâlün olursa müşevveş
Urasın bu kılun birine âteş (1714)

Perî çün kim şehe kıldı nevâziş
Şehenşeh de perîye kıldı pûziş (1715)

Kahraman, eşiği aştıktan sonra, bir dizi sınavdan geçmek üzere tuhaf biçimde akışkan, belirsiz biçimlerin düş dünyasında ilerler. Olağanüstü güçlerle mücadele edeceği bu bölgede kahraman, daha önce karşılaştığı doğaüstü yardımcının önerileri, tılsımları ve gizli araçlarından ve/ya yolculuğu sırasında kendisini destekleyen farklı güçlerden yardım görür (Campbell 2000: 115). Yanına aldığı büyülü nesnelerle eşikten aşama kaydetmiş olarak geçen Cemşîd'in karşısına bu kez aşması gereken bir dağ engeli çıkar. Devasa boyutları ve bünyesinde barındırdığı tehlikelerle ürkütücü bir engel olan dağın aşılması, bir olgunlaşma ameliyesi olarak kabul edilir. Kahramanın aşmak zorunda olduğu dağ mesnevilerde, içerisinde devlerin yaşadığı ejder ağzı gibi mağaraları, cinlerin dahi yollarını şaşırdığı karanlık bölgeleri, kuşların bile aşamayacakları kadar yüceliği ile insanların hayatta kalma şanslarının olmadığı (Şentürk 2002: 767) korkunç hâliyle, bilinçdışı alanın ideal bir simgesi şeklinde dikkatlere sunulur. Cemşîd'in yolculuğunda karşına çıkan Sefîlâ isimli dağ da kahramana hiçliğini hissettiren devasa boyutları, bünyesindeki cinleri ve orayı kendisine yurt edinen iki başlı ejderhası ile benzer özellikler arz eder:

Buna dirler şehâ kûh-ı Sefîlâ
Bu yirde eylemişdür eçdehâ câ (1728)

Degül biz geçimez bu yirden ʻankâ
Olımaz eçdehâ gözine peydâ (1729)

Eline aldı şeh tîr ü kemânı
Ol eçderhâdan ister k'ala cânı (1744)

Çü bir tîg urdı eçdehâya ol hân
Tamâm oluban işi oldı bî-cân (1751)

Ejderhayı öldürerek oradaki cinleri de büyük bir sıkıntıdan kurtarmış olan Cemşîd'i bu dağda bekleyen bir başka tehlike de Ekvân isimli devdir. Kahramanın çözülmemiş insani gizemlerini yansıtan (Campbell 2000: 141) dev ve ejderha, mitolojik yolculuğundaki her kahramanın karşılaşabileceği türden simgesel figürlerdir. "Herhangi bir toplumda herhangi biri, istemli yahut istem dışı kendi ruhsal labirentinin eğri ve karanlık bölgesinde yolculuğa girişirse o, çok geçmeden kendisini ürkütücü simgesel figürler içerisinde bulur" (Campbell 2000: 119). Bu simgesel figürler, ruhsal bütünlüğün karanlık yanı olan ve toplumsal, ahlaki veya başka nedenlerle kabul edilmek istemeyen yahut farkında olunmadan bastırılan "gölge arketipi"nin simgesel görünümüdür. İnsana, canavara, herhangi bir varlığa yahut nesneye yansıtılmış şekilde ortaya çıkabilen "gölge", görmezlikten gelinmesi veya umursanmaması hâlinde ruhsal bütünlüğün aleyhine büyür (Gökeri 1979: 19). Kahramanın, bu olumsuz güçlerle yüzleşmeden kendini gerçekleştirmesi mümkün olmadığından Cemşîd, yanında bulunanların onu engellemek istemesine rağmen Ekvân isimli devle yüzleşir ve yolundaki dev engelini kaldırarak bu sınavdan da aşama kaydederek çıkar:

Hemân gürzi şehe kıldı havâle
Diler kim irgüre mâhı zevâle (1789)

Hemân çekdi şehenşeh tîg-i bürrân
Mukâbil kıldı tîgı dîve ol hân (1791)

Diküben nîzeye dîvün serini
Sıdı şehzâde Ekvân leşkerini (1797)

Arzu nesnesi olan sevgiliye kavuşmaktan başka bir emeli olmayan âşık-kahramanı, onunla bütünleşerek kendisini ikmal etmesinden vazgeçirecek hiçbir şey olmaz. Büyük bir istekle sınavlar yolunu düşen âşık-kahraman, bu süreçte türlü eziyetlere katlanarak (Şentürk 2002: 385) kendini gerçekleştirdiği yolda adım adım ilerler. Karşılaştığı güçlükler karşısında yılmadan cesaretle ilerlemeyi sürdüren kahraman, bilinçdışının bütün güçlerini yanında bulur (Campbell 2000: 89). Dağ engelini geride bırakan Cemşîd'in yolu bir deniz kenarına geldiğinde burada yaşlı bir ruhbanla karşılaşır ve ona cihanın ahvalini sorarak bu yolda kendisine öğüt vermesini ister. Bilgenin verdiği nasihatlerle "tevazu" ve "kanaat" gibi hasletleri içselleştiren Cemşîd'i bundan sonraki aşamada tehlikeli bir deniz yolculuğu beklemektedir. Sonsuzluğu hatırlatan büyüklüğü ve tehlikeli derinliği ile kahraman için bir sıkıntı, zahmet (Şentürk 2002: 763) mekânı olan deniz, bilinçdışı alanın farklı bir simgesidir. Bir fırtına sahnesi olmadan bir destan olamayacağından kahramanın sonsuz yolculuğundaki deniz eğretilemeleri daha çok korkutucu (Bachelard 2006: 190,197) niteliktedir. Cemşîd, tehlikeli dalgalarıyla kahır ve gazabı

yansıtan (Yıldırım 2004: 158) deniz yolculuğunda fırtınaya yakalanır ve kahramanın devasa dalgalar arasında savrulan gemisi bir taşa çarparak dağılır:

Çü çıkdı bâd-ı bed deryâ yüzinden
Gemiler tağılur ol mâ yüzinden (1847)

Gehî anunla çıkardı semâya
Gehî inerdi hem taht-ı serâya (1851)

Tahayyürle şehenşeh şöyle turdı
Gemiyi yel alup bir taşa urdı (1852)

Parçalanan gemisinden geriye kalan bir tahta parçasına tutunmak suretiyle hayatta kalmayı başaran Cemşîd, yolculuğun başından beri yanında olan Mihrâb ve mahiyetini kaybetmiş olarak bir adaya çıkar. Adada tek başına kalmış olmanın verdiği kaygıyla büyük bir umutsuzluğa kapılır. Kahramanın sonsuz yolculuğunda böyle bir bunalım yaşaması ve maceranın tehlikeye düşmesi hâlinde, yolculuğun önceki aşamalarında karşılaşılan sıra dışı kişi yahut varlıkların yardımıyla bu krizin aşıldığı görülür (Campbell 2000: 115). Cemşîd, eşik muhafızı konumundaki Hûrzâd'ın başı sıkıştığı zaman kullanmak üzere vermiş olduğu tılsımlı saç teli sayesinde bu krizi aşar. Hûrzâd'ın tembih ettiği şekliyle saç telini yakan Cemşîd'in yardımına olağanüstü bir şekilde Hûrzâd'ın arkadaşı Nâzperverd yetişir ve kahramanı yel ayaklı bir ata bindirmek suretiyle bu adadan kurtararak Rum ülkesine ulaştırır:

Çün ol kılı şehinşeh yakdı bî-derd
Hemân-dem oldı peydâ Nâz-perverd (1906)

Hemân-dem Nâz-perverd itdi âvâz
Ki iy at bunda gel tîz eyle pervâz (1924)

Gelür bir yil ayaklu at ol dem
Şehenşeh gördi oldı şâd u hurrem (1925)

Kanad uruban ol at çünki uçdı
Hemân sâ'atde ol deryayı geçdi (1928)

Çü deryâdan şehenşâh oldı âzâd
Dil ü cândan hemân-dem oldı ol şâd (1931)

Eşik muhafızından aldığı tılsımlı saç teli sayesinde Rum ülkesine gelmeyi başaran Cemşîd, burada denizde yakalandığı fırtınada kaybettiği Mihrâb ve mahiyetini de bularak yaşadığı güçlükleri geride bırakmış olmanın verdiği güvenle macerasına devam eder. Bu aşamaya gelinceye kadar Cemşîd'in tehlikeli macerasında "edilgen bir taşıyıcı" (Gökeri 1979: 77) olarak rol alan Mihrâb'ın, bundan sonraki süreçteki "yüce birey" kimliği ile maceranın seyrinde daha etkili bir görev üstlendiği görülür. Yüce birey, dışsal ya da içsel nedenlerle mesafe alamayan kahramanın, sağlam bir düşünce ya da parlak bir fikre ihtiyacı olduğu anda bilgeliği, becerileri ve düşünceleri ile onun yolunu açan simgesel bir figürdür (Jung 2003: 87). Cemşîd'i tacir sıfatıyla Rum Kayseri'nin şehrine sokmayı başaran Mihrâb, bu kadar yaklaşmasına rağmen rüyasındaki güzeli görememiş olmasıyla umutsuzluğa düşen kahramana, bilgeliği sayesinde Hurşîd ile görüşmesinin yolunu da açarak maceranın sağlıklı bir şekilde devam etmesini sağlar.

Didi Cemşîd'e Mihrâb'ı sühan-dân
Ne oturursın öri turgıl iy hân (2132)

Seni ister nigârun ya'nî Hurşîd
Öri tur varalum iy Şâh Cemşîd (2134)

Çü Mihrâb'ın işitdi şeh sözini
Dönüben tutdı Mihrâb'a yüzini (2135)

Nazar çün bârgâha kıldı Cemşîd
Görindi gözine_ol dem nûr-ı Hurşîd (2151)

Figân itdi çü gönli ağa düşdi
Güneş nûrı bigi toprağa düşdi (2152)

Hurşîd, sonsuz yolculuğundaki kahramanın kendini gerçekleştirebilmesi için bir şekilde bütünleşmek zorunda olduğu "anima"sını temsil eder. Kahramanın erkek olması hâlinde bilinçdışındaki kadını simgeleyen anima (Jung 2003: 114), onun maceraya çıkmasına neden olan kendisini tamamlayacağı eksik yanıdır. Oldukça farklı simgelerle görülebilen anima ile karşılaşmasının ardından kahraman, sonsuzluğun örtüsünü kaldırıp yaşamın kendisi olan aşk ödülünü kazanmak için son bir sınavdan daha geçmelidir (Campbell 2000: 139). Hurşîd'in aşkına karşılık vermesinin ardından bir müddet kızını kendisinden uzak tutmaya çalışan annesini Mihrâb'ın da yardımıyla ikna etmeyi başaran Cemşîd, Hurşîd'i elde etmek için son olarak Şâdî karşısında bir zafer kazanmak zorundadır. Şam ülkesinin şehzadesi olan Şâdî de tıpkı Cemşîd gibi güzelliği dillere destan olan Hurşîd'e sahip olmak ister. Şâdî, kahramanın karanlık tarafını simgeleyen "gölge arketipi"dir. "İnsanın hayvanî, primitif, ihtiraslı, arzu ve eylemleri" (Jung 1997: 14) olan ve herhangi bir varlığa yahut nesneye yansıtılmış şekilde ortaya çıkabilen "gölge", çoğunlukla düşman ya da rakip olarak insan şeklinde belirir. Görmezden gelindiği takdirde benliğin aleyhine büyüyen gölge ile fark edildiği andan itibaren mücadele edilmesi hâlinde, onun 'her düşman gibi insanın dönüşümünde bir kimya' (Mevlana 2000: C. IV, 694) işlevselliğine sahip olması söz konusudur (Doğan 2013: 106). Daha önce dev ve ejderha şeklinde karşısına çıkan "gölge"siyle yüzleşme cesaretini göstererek aşama kaydetmiş olan Cemşîd, bu kez onunla insan görünümünde bir rakip olarak mücadele etmek zorundadır. Kahramanın rakibi olan Şâdî, Rum ülkesine geldiği zaman bir şehzadeye yakışır şekilde karşılanır. Bu karşılamada Rum Kayseri'nin isteğiyle bulunan Cemşîd, şehzadenin gelişi dolayısıyla tertip edilen mecliste şarap içmekte beceriksizlik gösteren Şâdî'ye üstünlük sağlar. Maceradan önce bezm (eğlence meclisi)'de ve rezm (savaş)'de yetenekli olduğundan bahsedilen Cemşîd, bu aşamada bezmde edindiği tecrübeyle mesafe kat eder. Ertesi gün çevgan oyununda da rakibini yenen Cemşîd, bir sonraki gün çıkılan avda Rum Kayseri'ne saldıran aslanı öldürmek suretiyle artık onun evladı mertebesine yükselir ve böylece Hurşîd'e sahip olma yolunda Şâdî'yi neredeyse devre dışı bırakır:

Gelüp Cemşîd'e didi Kayser iy şâh
Bu sözümden benüm sen olgıl âgâh (3739)

Ki oglum ol benüm şimden girü sen
Ki ol dem cân ile sana ata ben (3740)

Cemşîd'in en son sınavından öne Hurşîd'in babasınca evlat yerine konulması oldukça önemlidir. Zira bilsin ya da bilmesin kahramanın kendini gerçekleştirmesinde babanın

erginleştirici bir rolü vardır (Campbell 2000: 157). Bu aşamadan sonra kızını Şâdî'ye vermek istemeyen Kayser, ona Hurşîd ile evlenebilmesi için yerine getirilmesi oldukça zor olan şartlar ileri sürer. Bunların bahane olduğunu fark eden Şâdî, ülkesine döner ve orada toparladığı büyük bir orduyla yeniden Rum topraklarına gelir. Onları karşılayan Rum ordusunu Kayser'in isteğiyle komuta eden Cemşîd, büyük bir zafer kazanarak macerasındaki son sınavını da başarıyla verir ve Hurşîd'le evlenmeyi hak eder:

Didi Kayser hemân-dem iy ulular
Cihânda devlet ile bahtulular (4541)

Dilerem kim kızum Cemşîd'e virem
Bu işe ölmeden ben dahı irem (4542)

Kavuşsun bir yire mâh ile hurşîd
Bulışsun bir yire Hurşîd ü Cemşîd (4543)

Kayser'in Cemşîd ile Hurşîd'i evlendirme kararı aldığını ilan etmesiyle birlikte düğün hazırlıkları başlar. Cemşîd, sağdıçlığını Mihrâb'ın yapmış olduğu tam kırk bir gün boyunca devam eden düğününün ardından Hurşîd'e kavuşarak kendisini tamamlamayı başarır. Kahramanın arzu nesnesi konumundaki sevgilisi ile yapmış olduğu evlilik, onun bütün sırlarına sahip olduğu yaşamı tam bir ustalıkla (Campbell 2000: 141) devam ettireceğinin göstergesidir.

Dönüş

Kahramanın, kendisini tehlikeli bir maceraya sürükleyen arzu nesnesine kavuşmasının ardından yaşamını değiştiren bu yolculuktan geri dönmesi gerekir. Kahramanlık mitosunun ölçütü olan tam çevrim, kahramanın tehlikeli macerası neticesinde sahip olduğu ödülle birlikte yolculuğunun başladığı yere dönmesiyle tamamlanır (Campbell 2000: 225). Tehlikeli macerası sonunda Hurşîd ile evlenen Cemşîd'i dönüş eşiğine getiren süreç, anne-babasına ve memleketi Çin'e duyduğu özlemin dayanılmaz bir hâl almasıyla başlar:

Atası anası mihrin anuban
Dilini genc-i hüzne kıldı mahzen (4959)

İdüp hubbü'l-vatan ma'nîsini yâd
İderdü cân u dilden şâh feryâd (4961)

Hurşîd'e kavuşmasından sonra bir yıl kadar Rum'da kalan Cemşîd, memleket özlemine rağmen mutlu geçen bu bir yılın ardından eşine, ülkesine dönmek istediğini söylediğinde Hurşîd, babasının onayını almaları hâlinde gidebileceklerini belirtir:

Bu sözi çünki gûş eyledi Hurşîd
Didi Cemşîd'e sensin bana ümmîd (5049)

Çü senden gayriye yok âşinâlık
Niçün ben göstereyin bî-vefâlık (5051)

Gerek Kayser'den alasın icâzet
Ki gitmege ide sana işâret (5056)

Ki destûr ala şehden ol şehenşâh
Ki Çîn'e gitmege togrı tuta râh (5077)

Tehlikeli bir maceradan sonra ödülünü almayı başaran kahramanın, dönüş için de ayrı bir çaba harcaması gereklidir. Dönüş sürecinde kahraman, şayet macerasını tamamladığı yerdeki güçlerce kutsanmışsa, artık onların koruması altında ilerler; kutsanmamışsa kaçar, takip edilir ve tıpkı geliş yolculuğunda olduğu gibi büyük tehlikelere göğüs germek zorunda kalır (Campbell 2000: 280). Cemşîd, Hurşîd'in belirttiği şekilde Rum Kayseri'ne, eşini alıp ülkesine dönmek istediğini söyler. Bu isteği olumlu karşılayan Kayser, Cemşîd'e yanında götürmesi için bin hizmetli, bin at ve daha türlü şeylerden biner parça vererek kahramanın dönüş yolunu açar:

Sefer esbâbını eyleyüp âhir
Sefer kılmağa candan oldı hâzır (5147)

Virüp Kayser şehe bin bende-i hûb
Ki her birisi cânlar içre mahbûb (5149)

Çü şeh Cemşîd 'azm-i râh kıldı
Alup Hurşîd'i Çîn'e bile gitdi (5155)

Macera ülkesinden otoritenin onayını alarak ayrılan Cemşîd'in dönüş yolculuğu, tehlikelerden uzak güvenli bir şekilde gerçekleşir. On yıllık ayrılığın ardından macerasını başarılı bir şekilde tamamlamış olarak Çin'e ulaşan Cemşîd, annesi ve babası tarafından büyük bir özlemle karşılanır. Babası, oğlunun on yıllık bu tehlikeli maceradan başarıyla dönmüş olmasını, Cemşîd'in bahtının iyi olmasına yorar ve tacını tahtını büyük bir huzur içinde ona devreder. Padişah olan Cemşîd, "akıl Mihrâb"nı kendisine vezir yaparak ölünceye kadar Çin ülkesine bilgelik ve adaletle hükmeder.

Tehlikeli macerası sonunda kendini gerçekleştirmeyi başaran Cemşîd, edindiği tecrübeyle sonsuz yolculuğundaki kahramanın kaderine ortak olur. İnsanlığın ortak değerlerini bünyesinde toplayan bir kahraman olarak Cemşîd, sadece kendini değil içinde bulunduğu dünyayı da değiştirip dönüştürür.

SONUÇ

İnsanoğlunun "son ucu ölümlü" dünyasındaki kendisini ikmal etme mücadelesini simgesel bir boyutta yansıttığını söyleyebileceğimiz mit, destan, masal ve mesnevi gibi anlatılarda insanlığın ortak değerlerini bünyesinde toplayan kahramanın, "maceraya çağrı, ayrılış-erginlenme-dönüş" şeklinde, bir çevrim dâhilinde kendini gerçekleştirdiği görülür. Kahramanın, sonsuz bir çeşitlilikle idraklere sunulan ve bazı bölümlerinin genişletilmesi yahut daraltılması mümkün olan bu macerası, Cemşîd ü Hurşîd mesnevisinde de yinelenir.

Cemşîd ü Hurşîd mesnevisinde, sınırları belirli küçük bir dünyada, nicelik itibarıyla görülen küçük değişikliler dışında statik (durağan) bir yaşam süren Cemşid'in, rüyasında gördüğü Hurşîd'e âşık olmasıyla başlayan değişim süreci dikkatlere sunulur. Gördüğü rüyadan itibaren hayatındaki hiçbir şeyin eskisi gibi olmadığı Cemşid, Hurşîd'i elde etmek için bilinen, güvenli dünyasının dışına çıkarak sınırları belirsiz, tehlikeli bir âleme adım atar. Burada karşılaştığı sıra dışı güçlerle ve güçlüklerle mücadele ederek kendisini ikmal etme imkânı bulan Cemşîd, Hurşîd'i elde etmesinin ardından yeniden geldiği yere döner. Maceradan önce kendisine sunulmuş bir hayatın sözde öznesi olan Cemşîd, tehlikeli macerasının ardından dünyasındaki her şeyi kendisi şekillendirir.

Mesnevide kahramanı maceraya sürükleyen müessir güç aşk olduğundan Cemşîd, "ayrılış-erginlenme-dönüş" şeklindeki macerasını âşık-kahraman olarak gerçekleştirir. Bu evrensel örüntü içerisinde vuku bulan macera neticesinde kendini gerçekleştiren Cemşîd,

sonsuzluğun örtüsünü kaldırarak kozmik ahengi içselleştirir. Cemşîd, tüm olumsuz yönleriyle yüzleşmenin verdiği cesaret ve bilgelikle, tam bir dinginlik mekânı hâline getirdiği 'mikro kozmos' olan kendi varlığı içinde huzurla oturarak içinde bulunduğu yeri de bir dinginlik mekânı kılar.

KAYNAKÇA

BACHELARD Gaston (2006). **Su ve Düşler**. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

CAMPBELL Joseph (2000). **Kahramanın Sonsuz Yolculuğu**. İstanbul: Kabalcı Yayınları.

CANSEVER Gökçe (1985). **İçimdeki Ben**. İstanbul: Beta Yayınları.

DOĞAN Ahmet (2013). **Aşk'ın Kalbe Yolculuğu**. İstanbul: Değişim Yayınları.

ELİADE Mircea (1992). **İmgeler Simgeler**. Ankara: Gece Yayınları.

ELİADE Mircea (1994). **Ebedi Dönüş Mitosu**. Ankara: İmge Kitabevi.

FORDHAM Frieda (2004). **Jung Psikolojisinin Ana Hatları**. İstanbul: Say Yayınları.

GÖKERİ A.İ. (1979). **Arketiplere Dayanan Yeni Bir İnceleme Metodunun Tanıtılarak İngiliz ve Türk Edebiyatında Bazı Romans ve Epik Niteliğinde Yapıtlara Uygulanması**. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, DTCF, Ankara.

JUNG C. Gustav (1997). **Din ve Psikoloji**. İstanbul: İnsan Yayınları.

JUNG C. Gustav (2003). **Dört Arketip**. İstanbul: Metis Yayınları.

KORKMAZ Ramazan (2008). **Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri**. Ankara: Grafiker Yayınları.

LİVİNGSTON Ray (1998). **Geleneksel Edebiyat Teorisi**. İstanbul: İnsan Yayınları.

MERİÇ Münevver Okur (1997). **Cem Sultan Cemşîd ü Hurşîd: İnceleme-Metin**. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Mevlana C. Rumî (2000). **Mesnevi I-VI,** (Haz. Abdülbaki Gölpınarlı). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

PROPP Vladimir (2001). **Masalın Biçimbilimi**. İstanbul: Om Yayınları.

SPİEGELMAN J. Marvin vd. (1997). **Jung Psikolojisi ve Tasavvuf**. İstanbul: İnsan Yayınları.

ŞENTÜRK Ahmet Atillâ (2002). **XVI. Asra Kadar Anadolu Sahası Mesnevilerinde Edebi Tasvirler**. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

ÜNVER İsmail (1986). "Mesnevi". **Türk Dili** (Divan Şiiri Özel Sayısı). S. 415-416-417, s. 430-563.

YILDIRIM Ali (2004). "İslam'ın Tabiat Anlayışı ve Divan Şiirine Yansımaları". **İlmî Araştırmalar**, S.17, s. 155-173.